نقش منطقه‌ی ویژه‌ی اقتصادی پارس جنوبی (عسلویه) در تحول مکانی- فضایی سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: روستای اخند (ناحیه کنگان)

دریافت مقاله: ۸۹/۸/۱ پذیرش مقاله: ۸۹/۱۱/۲۰
صفحات: ۱۱۰-۹۷

فرهاد عزیزپور: استادیار دانشکده علوم جغرافیایی دانشگاه تربیت معلم تهران[1]
Email:azizpourf@yahoo.com
سیده عاطفه قاسمی: دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری و منطقه ای دانشگاه شهیدبهشتی
Email:atefehghasemi@yahoo.com

چکیده

سکونتگاه های روستایی نظام هایی با اجزا گوناگون محیطی- اکولوژیکی و اقتصادی بشمار می روند که تغییر در هریک از اجزای آنها موجب تغییر و تحول در سایر اجزا و نهایتاً کل این نظام خواهد شد. برخی از این تحولات درون زا بوده و تحت تاثیر نیروهای درونی و محلی است اما بخشی متاثر از عوامل و رخدادهای بیرونی از جمله سیاست گذاری ها و یا اقدامات عمرانی در مقیاس محلی، ناحیه ای و ملی می باشد. منطقه ویژه اقتصادی عسلویه در استان بوشهر یکی از مناطقی است که در ظرف کمتر از ۱۰ سال سرمایه گذاری صنعتی گسترده ای در آن انجام شده است. این سرمایه گذاری نه تنها فرایند صنعتی شدن و پیشرفت تکنولوژیکی در منطقه عسلویه (جنوب ایران) را تسریع بخشیده بلکه زمینه های تحولی را در عرصه های زیستی بویژه سکونتگاه های روستایی (از جمله روستای اخند) در ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی – فرهنگی، اقتصادی و کالبدی – فضایی فراهم آورده است. این تحولات، اگرچه بخشی از آنها مثبت بوده ولی بخشی دیگر تاثیرات نامطلوبی بر روستاها گذاشته است. نتایج بررسی نشان داده است که تغییر و تحول در چشم انداز سکونتگاه های روستایی امری اجتناب ناپذیر است ولی نکته حایز اهمیت این است که تغییر چشم انداز به درستی و به صورت عقلایی صورت پذیرد. این امر نیازمند نظامی است که بتواند بدرستی تعیین کند چه تغییراتی با چه دامنه ای در چشم انداز سودمند و کارآمد و چه تغییراتی نامناسب و غیرکارآمد خواهد بود.

کلید واژگان : منطقه ویژه اقتصادی عسلویه، تحول کالبدی - فضایی ، زیست محیطی، چشم انداز، روستای اخند

---

[1]. تهران خیابان مفتح- دانشگاه تربیت معلم- دانشکده علوم جغرافیایی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

مقدمه

نظام فضایی سکونتگاه های روستایی با توجه به بستر محیطی- اکولوژیک و به ویژه خصوصیات اجتماعی- اقتصادی، دارای ساختار معینی است که مبین توانمندی های بنیادی و استعدادهای بالقوه و بالفعل آن می باشد. این ساختارها، به نوبه خود عملکردهایی را برای این نظام فضایی (روستاها) امکان پذیر می سازد (سعیدی، عباس،۱۳، ص ۱۹) .

دگرگونی ساختاری و کارکردی در سکونتگاه های روستایی، همانند تغییر پدیده های اجتماعی، به هیچوجه به تندی و سرعت انجام نمی پذیرد. اما به مرور با دگرگونی در نحوه برخورد با ارزشها، کارکردهای اجتماعی – اقتصادی معین تغییر می یابند که خود می توانند روندهای اجتماعی – اقتصادی تازه ای را مطرح سازند که پس از گذشت زمانی معین، الگوهای مقاومی می سازند که بر اساس آنها روندهای مکانی – فضایی تحت تاثیر قرار گرفته، در نهایت ساختارهای مکانی – فضایی جدیدی را در سکونتگاه های روستایی مطرح می سازند (سعیدی، عباس،۱۳۷۷، ص۱۳) .

دگرگونی متاثر از عوامل و نیروهای مختلف در هر یک از اجزای سکونتگاه های روستایی موجب تغییر و تحول در سایر اجزا و نهایتاً کل نظام آنها می شود (سعیدی، عباس،۱۳۷۷، ص ۱۳). این دگرگونیها، برخی درون زا بوده و تحت تاثیر نیروهای درونی و محلی (مانند ویژگی های طبیعی- محیطی و شبکه دسترسی مواصلاتی) بوجود آمده و برخی متاثر از عوامل و رخدادهای بیرونی از جمله سیاستگذاری ها و یا اقدامات عمرانی در مقیاس محلی، ناحیه ای و ملی ظهور می یابند.

ایران، کشوری است که پروژه های اقتصادی گوناگون دائماً در مناطق مختلف آن اجرا می شود. غالب این پروژه ها (نظیر احداث سد ها، تاسیسات اتمی و ایجاد مناطق ویژه اقتصادی) در مقیاس بزرگ تاثیرات شدید اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و محیطی- اکولوژیکی بر مناطق پیرامونی خود می گذارند کهۀیظ عدم ملاحظه به شرایط پایداری اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی این پروژه ها سبب شده تا کیفیت زندگی ساکنان مناطق اجرای طرح ها با مشکلاتی مواجه گردد.

منطقه ویژه اقتصادی عسلویه در استان بوشهر یکی از مناطقی است که در ظرف کمتر از ۱۰ سال، سرمایه گذاری صنعتی گسترده ای در آن انجام شده است. این سرمایه گذاری نه تنها فرایند صنعتی شدن و پیشرفت تکنولوژیکی در منطقه عسلویه (جنوب ایران) را تسریع بخشیده بلکه زمینه های تحولی را در عرصه های زیستی بویژه سکونتگاه های روستایی در ابعاد مختلف

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

زیست محیطی، اجتماعی – فرهنگی، اقتصادی و کالبدی – فضایی فراهم آورده است. به عبارت دیگر این منطقه با تحول جامعه سنتی و گذر آن به سوی جامعه مدرن (تحول اجتماعی – اقتصادی) زمینه را برای تولید فضاهای جدید با ویژگیهای خاص فراهم ساخته است.

روستای اخند، یکی از عرصه های روستایی در پیرامون این منطقه است که متاثر از جایگاه و نقش آن در مقیاس ملی – منطقه ای، دگرگونیهای ساختاری – کارکردی را در ابعاد مختلف به خود دیده است. آلودگی آب، خاک و هوا، تغییر ارزشها و هنجارهای اجتماعی، افزایش سطح تعاملات برون روستایی، تغییر در نرخ رشد جمعیت، افزایش نرخ اشتغال، افزایش درآمد، تغییر در نظام کاربری اراضی، تغییر در نظام دسترسی، تغییر در الگوی مسکن و ... از جمله این تغییرات می باشد.

با توجه به تبیین انجام گرفته این مقاله به دنبال پاسخ گویی به سوال زیر است:

- ایجاد منطقه ویژه اقتصادی تا چه حد در تغییر و تحول ساختاری - کارکردی روستای اخند در ابعاد زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و کالبدی تاثیر داشته است؟

هدف این مقاله تبیین تحولات نظام مکانی- فضایی روستای اخند (شهرستان کنگان) متاثر از شکل گیری منطقه ویژه اقتصادی پارس جنوبی در ابعاد محیطی- اکولوژیک، اجتماعی – فرهنگی، نظام اقتصادی و نظام کالبدی- فضایی است. روش تحقیق در این مقاله، روشی توصیفی – تحلیلی است و با استفاده از روش کتابخانه ای و میدانی داده های مورد نیاز برای بررسی و تحلیل مساله جمع آوری گردید. جامعه آماری مورد مطالعه خانوارهای روستایی بودند که ۲۰ درصد آنها (۹۴ خانوار) مورد مطالعه قرار گرفتند.

خصوصیات کلی طبیعی - کالبدی و اجتماعی- اقتصادی روستای مورد مطالعه

الف) طبیعی - کالبدی

روستای اخند در ۵۲ درجه و ۴۲ دقیقه طول شرقی و ۲۷ درجه و۲۶ دقیقه و ۸ ثانیه عرض شمالی در خارج از محدوده منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس در فاصله ۲/۴کیلومتری جنوب منطقه و ۵/۴ کیلومتری شمال غربی منطقه واقع شده است. (شکل ۱)

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

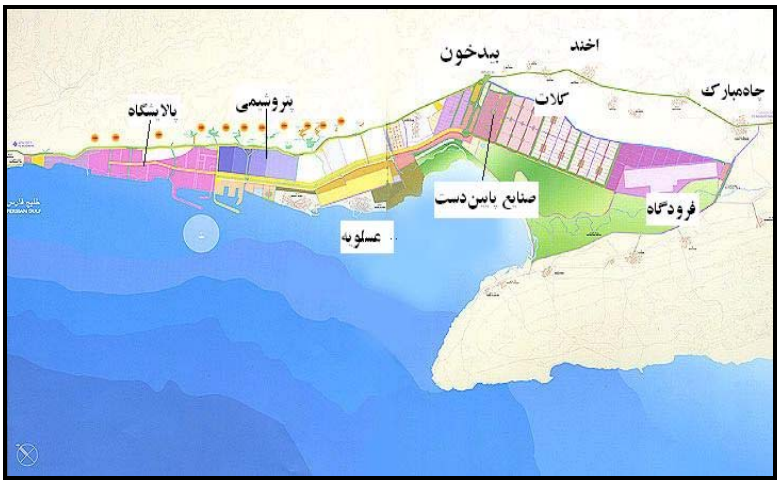

شکل (۱) نقشه موقعیت روستای اخند در منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس

این روستا از لحاظ تقسیمات سیاسی در دهستان و بخش عسلویه از شهرستان کنگان و در استان بوشهر قرار گرفته است. روستای اخند از سمت مغرب و جنوب به دریا و از طرف شمال و مشرق به ارتفاعات زاگرس و از سمت شمال غربی و جنوب شرقی به جاده ارتباطی بین بوشهر و بندرعباس منتهی می شود.

روستای مورد مطالعه از نظر اقلیم متاثر از اقلیم منطقه ساحلی جنوب گرم و مرطوب است و وجه مشخص آن زمستان های معتدل و تابستان های گرم و مرطوب که حالت شرجی در بیشتر از سه ماه دیده می شود.

گرمای شدید هوا همراه با بارش کم و تبخیر زیاد و شرایط اقلیمی و نیاز محصولات زراعی و باغی به آب موجب برداشت از منابع آب زیر زمینی شده و سطح ایستایی آبها با توجه به میزان مصرف و به دلیل حفر چاههای عمیق و نیمه عمیق روبه کاهش است.

بر اساس بررسی صورت گرفته دو نوع معماری قدیم و جدید در روستا (در ارتباط با مسکن) از هم قابل تفکیک است. نوع نخستین در شرایط ابتدائی رشد و تحول است و به سبب مطرح نبودن ابعاد پیچیده و روابط متنوع زندگی ساکنین ساختاری ساده و ابتدائی دارد. مسائل مربوط به این نوع معماری به همان روانی و سادگی است که در قالب نیازهای سکنه آن شکل گرفته و پیچیدگی و ابهامی در آن دیده نمی‌شود. دومین نوع معماری که در آن فضاهای نوساز

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

دیده می‌شود که به سبب تنوع ابعاد عملکرد زندگی محلی، تحولات بیشتری را گذرانده و در قالب اجزاء و بافت فعلی آن مسائل وسیعتر و پیچیده‌تری مطرح می‌شود. معماری جدید برگرفته از معماری شهری است. در این نوع خانه ها که معمولاً با مصالح جدید ساخته می‌شوند، خانه مسکونی عبارت است از چند اتاق به علاوه سرویس بهداشتی که توسط یک فضای مرکزی (هال) به همدیگر متصل می‌شود. با بررسی پرسشنامه ها و پیمایش میدانی به عمل آمده شکل گیری مساکن جدید در سالهای اخیر روند رو به تزایدی داشته است.

ب) اجتماعی- اقتصادی

روستای مورد مطالعه از نظر شاخص تعداد جمعیت و خانوار، روند مثبت داشته است مهاجر پذیری و نزدیکی به تاسیسات منطقه ویژه اقتصادی از دلایل روند مذبور می باشد. جمعیت روستا در حال حاضر برابر با ۲۴۸۰ نفر بوده است که در قالب ۴۷۳ خانوار می باشد.

ساکنین روستای اخند به فعالیت های زراعت ، باغداری ، دامداری ، صنعت و خدمات اشتغال دارند. زراعت و باغداری به دلیل شرایط آب وهوایی نامساعد به صورت سنتی انجام می شود. منابع تامین آب، چاههای عمیق و نیمه عمیق می باشد که برداشت بی رویه از آنها روستاییان را با مساله کم آبی رو به رو ساخته است.

دامداری در سطح روستا به طور محدود رواج داشته و به دلایلی چون شهرگرایی و رسوخ فرهنگ شهرنشینی کم کم از چرخه فعالیت اقتصادی مردم حذف شده است. بخش صنعت و خدمات در روستا از رونق چندانی برخوردار نیست و بیشتر به فعالیت در کارگاههای تولیدی و خدماتی نظیر تعمیر خودرو ، جوشکاری و ... محدود می شود.

منطقه ویژه اقتصادی پارس جنوبی

منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس در سال ۱۳۷۷ به منظور استفاده از نفت و گاز حوزه پارس جنوبی و انجام فعالیت در زمینه‌های نفت و گاز و پتروشیمی تأسیس شد. این منطقه در حاشیه خلیج‌فارس و در۳۰۰ کیلومتری شرق بندر بوشهر و ۵۷۰ کیلومتری غرب بندرعباس واقع است و حدود ۱۰۰ کیلومتر با حوزه گاز پارس جنوبی که در میان خلیج‌فارس واقع شده (دنباله حوزه گنبد شمالی قطر) فاصله دارد.

این منطقه از شمال به ادامه سلسله جبال زاگرس از جنوب به خلیج فارس از غرب به روستای شیرینو از شرق به روستای چاه مبارک محدود شده است. وسعت تقریبی آن ۱۴۰۰۰ هکتار می باشد .(استانداری استان بوشهر، ۱۳۸۷، ص۲۰)

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

استقرار منطقه ویژه در عسلویه نه تنها جمعیت کثیری از افراد منطقه و استانهای اطراف (فارس، هرمزگان و ...) را جذب نموده بلکه به دلیل گسترده بودن حوزه عملکردی اش و نیاز به نیروی انسانی فراوان، مهاجرت را از سراسر کشور به عرصه های روستایی و شهری پیرامون منطقه موجب گردیده است. به طوری که، هم اکنون حدود ۳۰۰۰۰ نفر در منطقه مشغول بکار می باشند. (منطقه ویژه اقتصادی عسلویه، ۱۳۸۷، ص ۳۴)

پیامدهای مکانی – فضایی تاثیر منطقه پارس جنوبی بر روستای اخند[1](یافته های تحقیق)

در کشور ما با روند صنعتی شدن و زندگی شهری و پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی و مناسبات شغلی و زیستی، شکل اشتغال نیز پیچیده‌تر و ابعاد فضایی آن گسترده‌تر می‌شود. تردیدی نیست که استقرار منطقه ویژه اقتصادی پارس جنوبی به عنوان یک عامل تاثیرگذار بیرونی ، اثرات مکانی - فضایی خود را در منطقه به نحوی چشم‌گیر برجای خواهد گذاشت. در این جا، به بررسی پیامدهای حاصل از منطقه ویژه اقتصادی بر روی روستای مورد مطالعه پرداختیم.

• پیامدهای زیست محیطی

امروزه تاثیر صنعت و تکنولوژی به عنوان عامل رشد اقتصادی هر کشور به طور عام و رشد و توسعه مناطق مختلف به طور خاص بر کسی پوشیده نیست. لیکن، مداخله و دست کاری در طبیعت و بهره مند شدن از مواهب الهی آن با استفاده از تکنولوژی باید همراه با تفکر توسعه پایدار بوده تا ضمن بهره برداری معقول و متناسب، سعی شود توازن اکولوژیکی بهم نخورد.

روستای اخند به دلیل نزدیکی به تاسیسات منطقه ویژه از بعد زیست محیطی با تحولاتی مهمی در مولفه هایی نظیر آب، خاک و بویژه هوا رو به رو شده است. بررسیهای انجام شده مبتنی بر مطالعات میدانی نتایج زیر را در این زمینه بدنبال داشته است: (جدول شماره ۱)

- وجود پالایشگاه گازی و سوزاندن گازهای مایع اضافی غیرقابل استفاده در طول شبانه روز و عدم استفاده از فیلتر، سبب انتشار گازهای آلوده شده است. موقعیت استقرار روستای اخند و وزش باد غالب سبب گردید تا این روستا در محدوده آلودگی هوا قرار گیرد. این آلودگی نه تنها

۱- ماخذ مطالب این قسمت مبتنی بر مطالعات میدانی است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

تاثیرات نامطلوب تنفسی را برای روستاییان بدنبال داشته بلکه سبب تخریب محصولات زراعی و باغی روستای مورد مطالعه شده است.

–وجود تاسیسات عظیم صنعتی با مشعل های گازی که به طور مداوم فعال می باشند آلودگی صوتی را افزایش داده است. ضمنا، افزایش تعاملات بین منطقه و کانونهای اقتصادی کشور سبب افزایش تردد بویژه وسایل نقلیه سنگین شده است. قرارگیری روستا اخند در امتداد یکی از محورهای منطقه ای، آلودگی صوتی را برای ساکنین روستا بویژه روستاییان ساکن در حاشیه جاده بوجود آورده است.

– ظهور کارکردهای جدید و ایجاد تاسیسات صنعتی در منطقه، منابع آب روستا را تهدید کرده و کم آبی و آلودگی آبها را موجب شده است بدین صورت که افزایش استفاده از آب در مصارف خانگی و صنایع و همچنین ظهور چاههای عمیق و نیمه عمیق سطح ایستایی آبهای زیر زمینی را پایین آورده است. علاوه بر کاهش کمی منابع آب، ورود پسابهای آلاینده صنایع و تاسیسات مستقر در منطقه سبب کاهش کیفیت منابع آب شده است.

- مشروب کردن اراضی زارعی و باغی توسط منابع آبی بی کیفیت (بویژه متاثر از فاضلابهای صنعتی) مقادیر زیادی مواد آلاینده وارد خاک کرده است. تداوم این آلاینده ها حاصلخیزی خاکها را کاهش داده است. به طوری که، به اذعان اهالی روستا و آمارهای دریافتی از جهاد کشاورزی استان بوشهر، تولید گوجه فرنگی -که عمده ترین محصول آبی روستا می باشد- از متوسط تولید ۳۲ تن در هکتار در سالهای قبل از تاسیس منطقه ویژه اقتصادی (۱۳۷۵)به ۲۷ تن در هکتار کاهش یافته است.

جدول (۲) میزان اثرپذیری شاخص های زیست محیطی روستا از منطقه ویژه

گویه ها	درصد	واریانس	فراوانی تجمعی
آلودگی هوا	۶۲	۶۱/۹۲۲	۶۲
آلودگی صوتی	۲۱	۲۰/۲۴۸	۸۳
آلودگی خاک	۶	۶/۴۴	۸۹
آلودگی آب	۱۱	۱۱/۴۴۷	۱۰۰
جمع	۱۰۰	-	-

ماخذ: نتایج حاصل از پیمایش میدانی، ۱۳۸۸

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

• پیامدهای اجتماعی- فرهنگی

ذهنیت اولیه در زمینه تحولات روستای اخند متاثر از استقرار منطقه ویژه بر این مساله تاکید داشت که این روستا اگرچه از بعد محیطی (محیط طبیعی و مصنوع یا انسانساخت) دچار تحولات بیشتری شده ولی از بعد اجتماعی – فرهنگی به علت ساختار فرهنگی خاص (تعلقات و تعصبات دینی – مذهبی و قومی) تغییرات چندانی نخواهند یافت. اما بررسیهای نتایج عکس را بدست داده است که اهم آن به شرح زیر است: (جدول شماره۲)

- با استقرار منطقه ویژه در عسلویه، جمعیت کثیری از ساکنین استان بوشهر و سایر استانهای پیرامونی (نظیر فارس، هرمزگان، چهارمحال و بختیاری و...) به این منطقه جذب گردیدند که عمدتا در شهرها و روستاهای نزدیک منطقه ویژه (از جمله اخند) ساکن شدند. این مساله علاوه بر اثرات مثبت خود، باعث گردیده که در شرایط حاضر همگنی فرهنگی و همگرایی اجتماعی روستاییان دچار مخاطره گردد؛

- ورود مهاجرین کارگر (فصلی) به روستای اخند با الگوهای فرهنگی خاص خود، فرهنگ بومی و سنتی روستا را دستخوش دگرگونی کرده است. به گونه ای که، لباسهای محلی روستاییان از اعتبار افتاده است. این تغییر در لباس مردان روستا به وضوح مشاهده می شود. آنها (بویژه جوانان) بجای پوشیدن لباسهای بومی، از لباس های غیربومی استفاده می نمایند؛

- به گواهی اکثر اهالی و همچنین مسئولان روستا ، قبل از ورود مهاجرین، روستاییان در سطح بالایی از سلامت اخلاقی قرار داشتند. این در حالی است که مصاحبه شونده ها عنوان می نمودند «امروزه و پس از ورود صنعت، آنچه به وفور یافت می شود، مواد مخدر و مشروبات الکلی است. در حال حاضر، در سطح برخی از خیابانها و محلات خرید و فروش مواد مخدر انجام می شود. از دیگر آسیب های اجتماعی که اهالی نسبت به آن اشاره کرده اند، آسیب هایی مانند سرقت، فساد و فحشا است که به تدریج در میان جوانان بومی در حال افزایش است. در این باره یکی از روستاییان می گوید« از زمانی که پروژه شروع به کار کرده ، مسائل متعددی برای ما ایجاد شده است. مدت ها است، همه ما دچار بحران روحی شدیم. آلودگی هوا و شلوغی در منطقه آزار دهنده است. قبل از استقرار صنعت زندگی مردم کم و بیش خوب بود. با دامداری و بازرگانی امور خود را می گذراندند اما الان اختلاف طبقاتی میان روستاییان و اهالی منطقه دیده می شود. عده ای وضعشان بهتر شده و عده ای زیادتری خراب تر، بعضی ها هم همانطور مانده اند.»

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

جدول (۲) میزان اثرپذیری شاخص های اجتماعی روستا از منطقه ویژه

گویه ها	درصد	واریانس	فراوانی تجمعی
تحول در بافت فرهنگی	۴۷	۴۸,۳۱۲	۴۷
فعالیت زنان در عرصه اجتماعی	۳	۲,۴۳۷	۵۰
مسافرت جهت گذراندن اوقات فراغت	۱۲	۱۱,۶۵۵	۶۲
استفاده از مد روز(لباس و..)	۷	۸,۳۹۰	۶۹
استفاده از شبکه های تلویزیونی و رادیویی خارجی	۱۴	۱۳,۲۱۰	۸۳
گوش دادن به موسیقی	۱۳	۱۲,۵۱۸	۹۶
استفاده از روزنامه و مجله	۳	۲,۷۳۶	۹۹
استفاده از کلوپ و اینترنت	۱	۰,۷۹۳	۱۰۰
جمع	۱۰۰	-	-

ماخذ: نتایج حاصل از پیمایش میدانی، ۱۳۸۸

- **پیامدهای اقتصادی**

ماهیت اقتصادی پروژه منطقه ویژه اقتصادی پارس جنوبی نه تنها زمینه تحول اقتصادی در سطوح منطقه ای و فرامنطقه ای را بدنبال داشته است بلکه شاخصهای اقتصادی روستای اخند را نیز متحول ساخته است. که مهمترین آنها به شرح زیر است:(جدول شماره۳)

- تا قبل از ایجاد منطقه ویژه، غالب روستاییان در بخش کشاورزی اشتغال داشتند. اما، با استقرار منطقه ویژه و نیاز آن به نیروی انسانی سبب گردید تا بخشی از جمعیت فعال روستا در فعالیتهای صنعتی و بویژه خدماتی مشغول به فعالیت گردند. در حال حاضر، حدود ۶۹ نفر از اهالی روستا در دو بخش مذکور بطور مستقیم و غیرمستقیم (نظیر کارخانه سنگ شن ،کارگاههای جوشکاری و ...) به کار اشتغال دارند؛

- درگذشته اختلاف چندانی بین روستاییان از جنبه درآمدی وجود نداشت. اما با استقرار منطقه ویژه اقتصادی فاصله اقتصادی خانواده های روستایی افزایش یافت. مزیت های ایجاد شده برای اراضی و واحدهای مسکونی، رونق فعالیت های خدماتی و ... سبب شد تا نوعی طبقه بندی اجتماعی شکل گیرد. این قشربندی در ساختار کالبدی روستا نیز عینیت فضایی یافته است. به طوری که، در شمال روستا، روستاییان دارای وضیعت درآمدی بالا و در قسمت جنوب روستاییانی که دارای وضیعت درآمدی پایین هستند، استقرار دارند؛

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

-با توجه به آمار موجود، بعد از استقرار منطقه ویژه قیمت زمین در روستا افزایش چشمگیری(تا ۳۰ درصد) یافت. بررسیهای انجام شده بر روی این متغیر نشان می دهد که قیمت زمین هنوز متعادل نشده و دارای نوساناتی است. درحال حاضر (۱۳۸۸) متوسط قیمت زمین در روستا بین ۲۵۰۰۰۰ تا ۳۵۰۰۰۰ ریال است. البته این قیمت با توجه به نوع زمین و مکان استقرار آن متغیر است. این در صورتی است که در گذشته ارزش زمین در روستا کمتر از ۱۰۰۰۰۰ ریال بود.

جدول (۳) میزان اثرپذیری شاخص های اقتصادی روستا از منطقه ویژه

گویه ها	درصد	واریانس	فراوانی تجمعی
اشتغال زایی	۳۱,۳	۳۰,۳۱۲	۳۱,۳
تحولات درآمدی	۲۴,۷	۲۵,۹۴۸	۵۶
تحول در بخش خدمات و صنعت	۱۶,۴	۱۵,۶۵۵	۷۲,۴
تحول در قیمت زمین	۱۵,۳	۱۴,۳۵۷	۸۷,۷
رکود فعالیت کشاورزی	۱۰,۱	۱۰,۲۱۹	۹۷,۸
توسعه صنایع دستی	۳	۳,۵۶۱	۱۰۰
جمع	۱۰۰	-	-

ماخذ: نتایج حاصل از پیمایش میدانی، ۱۳۸۸

- **پیامدهای کالبدی- فضایی**

تحول ساختار های اجتماعی – اقتصادی روستای اخند متاثر از منطقه سبب تحول و تولید عناصر فضایی جدیدی در نظام کالبدی – فضایی شده است. شکل گیری مسکن با الگوهای جدید، عینیت یابی فضایی فعالیت های جدید در نظام کاربری و تحول نظام دسترسی از جمله این تحولات است که به شرح زیر تبیین می گردد: (جدول شماره۴)

- بر پایه اطلاعات میدانی، سیمای عمومی روستا قبل از ایجاد منطقه ویژه، نمایانگر واحدهای مسکونی فرسوده بوده است. روستاییان با توجه به توان اقتصادی شان غالبا توان بهسازی و نوسازی آن را نداشتند. اما، هم اکنون با تحول اجتماعی – اقتصادی، فرهنگ خانه سازی دستخوش دگرگونی شده است. بدین صورت که، خانه های کوچکتر با نقشه مهندسی و مصالح جدید جایگزین خانه های سنتی و قدیمی شده است. تراکم خانوار در واحد مسکونی کاهش

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

یافته است. به عبارت دیگر، واحدهای مسکونی چند خانواری جای خود را به واحد های مسکونی کوچک یک خانواری با طرح و الگوی شهری داده است؛

- در الگوی مسکن جدید فضابندی نوینی تجلی یافته است. عرصه های فعالیتی که در گذشته جزء لاینفک واحد های مسکونی قلمداد می گردید در غالب واحدهای جدید حذف گردید. هال، پذیرایی، آشپزخانه، سرویس بهداشتی و حیاط مهمترین اجزای واحدهای جدید هستند. بر اساس پیمایش میدانی بیش از ۵۰ درصد واحد های مسکونی روستای اخند با استفاده از مصالح غیر بومی نظیر ایرانیت، تیرآهن و سیمان، نوسازی شده اند؛

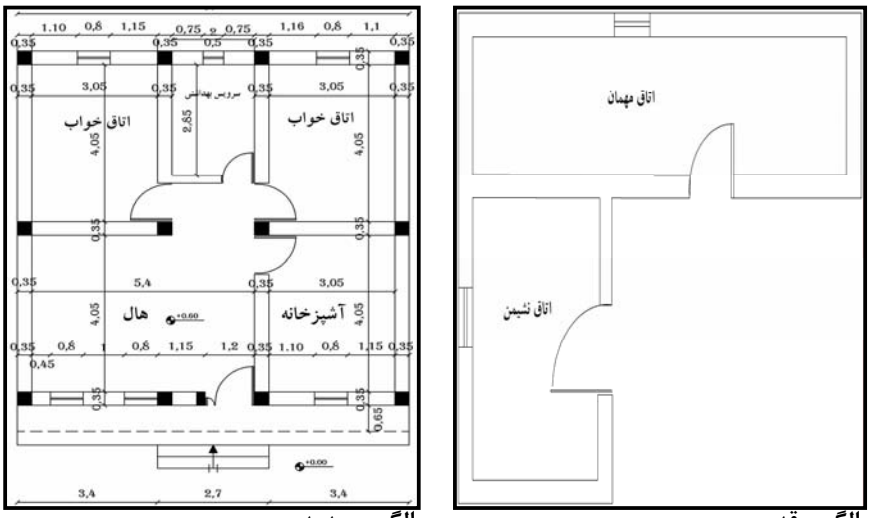

الگوی جدید الگوی قدیمی

شکل (۳) نمونه هایی از الگوی واحد های مسکونی قدیم و جدید در روستای اخند

- معابر روستا قبل از استقرار منطقه ویژه اقتصادی دارای عرض های کم و تنگ و بیشتر خاکی بوده است. اما به مرور زمان و با استقرار منطقه ویژه و بهتر شدن وضع اجتماعی و اقتصادی روستاییان و ورود منابع جدید مالی شبکه معابر روستا تغییر یافت. به طوری که، هم اکنون غالب معابر روستا اصلاح، تعریض و آسفالت شده است؛

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

– ورود منطقه ویژه اقتصادی برای اکثر روستاهای منطقه از جمله روستای اخند توسعه و گسترش شبکه راههای ارتباطی محلی، منطقه ای را به ارمغان آورد. این امکان ارتباط بیشتر روستا را با روستاها و شهرهای دیگر نظیر بیدخون، چاه مبارک، کنگان و ... فراهم آورده است.

جدول (۴) میزان اثرپذیری شاخص های کالبدی – فضایی روستا از منطقه ویژه

گویه ها	درصد	واریانس	فراوانی تجمعی
اصلاح بافت کالبدی	۱۴	۱۵,۷۱۵	۱۴
دسترسی به خدمات رفاهی	۱۰	۹,۷۴۲	۲۴
ایجاد و گسترش راههای ارتباطی	۱۹	۲۰,۷۸۵	۴۳
ایجاد و گسترش فروشگاههای عرضه کالا	۱۴	۷,۵۴۶	۵۷
ایجاد و گسترش مخابرات	۵	۴,۳۴۸	۶۲
دسترسی به مراکز بهداشتی درمانی	۱۸	۲۰,۴۸۹	۸۰
افزایش امکانات آموزشی	۲۰	۲۱,۳۴۵	۱۰۰
جمع	۱۰۰	-	-

ماخذ: نتایج حاصل از پیمایش میدانی، ۱۳۸۸

نتیجه گیری

سکونتگاه های روستایی اگرچه متاثر از عوامل و نیروهای درونی (با توجه به سطح پیشرفت شان) در حال تحول و دگرگونی در ابعاد ساختاری و کارکردی هستند ولی آنچه که بررسیها نشان داده این است که تاثیرگذاری عوامل و نیروهای بیرونی در ابعاد مزبور دوچندان می باشد. اگرچه، برخی بر این اعتقادند که سکونتگاه های روستایی و به عبارتی روستاییان متاثر از ارزشها، هنجارها و باورهای خود در برابر نیروهای بیرونی مقاومت نشان می دهند و تغییرات را نمی پذیرند.

البته، این دیدگاه شاید در ارتباط با نیروهایی که دارای قدرت تاثیرگذار کمتری هستند؛ صدق کند ولی در مقابل، نیروهایی وجود دارند که به علت بالا بودن قدرت تاثیرگذاریشان در کوتاه مدت، تحولات شگرفی را در فضاهای روستایی بوجود می آورند. شدت دگرگون سازی این نیروها تاحدود زیادی به ضعف ساختارهای موجود بویژه ساختار های اجتماعی – اقتصادی بر می گردد. موضوعی که در مساله مورد بررسی در روستای اخند کاملا مشهود بوده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

روستای اخند اگرچه از زمان شکل گیری اش روند تحولی را در ابعاد ساختاری و کارکردی گذرانده است ولی ظهور پدیده ای تحت عنوان منطقه ویژه اقتصادی در نزدیکی آن (که متاثر از نیروهای سیاسی(تصمیم گیری سیاسی)در مقیاس ملی) دگرگونی شدیدی (در ابعاد زیست محیطی ، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و کالبدی- فضایی) را در کوتاه مدت در آن بوجود آورده است. آلودگی هوا، آب و خاک، تضعیف همگنی فرهنگی و همگرایی اجتماعی روستاییان، تضعیف فرهنگ بومی و سنتی روستا، افزایش آسیب های اجتماعی مانند سرقت، فساد و فحشا، افزایش نرخ اشتغال بویژه در فعالیتهای صنعتی و خدماتی، افزایش اختلاف درآمد بین روستاییان، کاهش راندمان محصولات کشاورزی بویژه گوجه، افزایش واحدهای مسکونی با الگوی معماری شهری، ساماندهی شبکه معابر روستایی و افزایش سطح تعاملات فضایی، تحولاتی است که روستای اخند در ابعاد مختلف با آن رو به رو شده است. ارزیابی این تحولات اگرچه بر اثرات مثبت منطقه ویژه بر برخی از ابعاد روستا نیز تاکید دارد ولی در مجموع اثرات منفی آن بیشتر بوده است.

تغییر و تحول در چشم انداز سکونتگاه های روستایی امری اجتناب ناپذیر است. در روند این تغییر، شکل و حتی ماهیت چشم انداز دگرگون می شود و کوشش برای حفظ آن به همان صورت و با همان ویژگیهای قبلی منطقی نیست. ولی نکته حایز اهمیت این است که تغییر چشم انداز بدرستی و به صورت عقلایی صورت پذیرد. این امر نیازمند نظامی است که بتواند بدرستی تعیین کند چه تغییراتی با چه دامنه ای در چشم انداز سودمند و کارآمد و چه تغییراتی نامناسب و غیرکارآمد خواهد بود (سعیدی، عباس، ۱۳۷۷،ص۳). مساله ای که در تصمیم سازیها و تصمیم گیریهای سیاسی – مدیریتی مرتبط با اجرای طرحهای بزرگ کشورمان در پیرامون فضاهای زیستی بویژه سکونتگاه های روستایی کمتر به آن توجه می شود و آنچه که اهمیت دارد دستیابی به حداکثر سود و منفعت حتی به قیمت دگرگونیهای نابهنجار و نامطلوب جامعه محلی است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

منابع و مآخذ

۱. ابراهیمی، حمید (۱۳۸۳) **پیامدهای مکانی- فضایی ایجاد مناطق ویژه انرژی مورد: روستاهای جم** ، استاد راهنما : دکتر جمال محمدی ، پایان نامه کارشناسی ارشد ، دانشگاه اصفهان.

۲. بنیاد مسکن انقلا ب اسلامی (۱۳۷۵) **طرح هادی روستای اخند (شهرستان کنگان)**، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان بوشهر، بوشهر.

۳. خانه بهداشت روستای اخند (۱۳۸۷) **گزارش جمعیتی روستای اخند**، انتشارات مرکز بهداشتی درمانی شهرستان کنگان ، بوشهر.

۴. دولفوس، الیویه (۱۳۶۹) **تحلیل فضایی جغرافیایی**، ترجمه سیروس سهامی، نشر نیکا، مشهد.

۵. رحمانی، بیژن (۱۳۷۵) **بنیادهای جغرافیایی روستا ایران**، چاپ دوم، انتشارات علوی، تهران.

۶. رهنمایی، محمد تقی (۱۳۷۱) **مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی**، انتشارات مرکز و مطالعات و تحقیقات، تهران.

۷. سعیدی، عباس (۱۳۷۷) **پایداری و ناپایداری سکونتگاه های روستایی**، مجله مسکن و انقلاب، شماره ۸۲..

۸. سعیدی، عباس (۱۳۷۷) **مبانی جغرافیایی روستایی**، انتشارات سمت، تهران.

۹. شرکت نفت وگاز ایران (۱۳۸۵) **پارس جنوبی تجلی اراده ملی**، انتشارات وزارت نفت، تهران.

۱۰. صادقی، سهیلا (۱۳۸۵) **ارائه مفهومی برای مسائل و انحرافات اجتماعی و راه حل های کاهش آن در عسلویه**، مجله جامعه شناسی ایران، سال چهارم، شماره ۲.

۱۱. طالبیان، امیر (۱۳۸۷) **تحلیل تاثیر اجتماعی توسعه صنعتی در منطقه عسلویه** ، فصلنامه علوم اجتماعی ، سال سوم ، شماره۳۳.

۱۲. معاونت برنامه ریزی استانداری بوشهر (۱۳۸۳) **گزراش اقتصادی- اجتماعی استان بوشهر** ، انتشارات معاونت وبرنامه ریزی استانداری بوشهر ، بوشهر

۱۳. نیلی، مسعود (۱۳۸۲) **استراتژی توسعه صنعتی کشور**، انتشارات دانشگاه صنعتی شریف، تهران.

۱۴. وطنی، رضا (۱۳۷۴) **پیامدهای کارکرد شهرصنعتی شهرستان سمنان**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]